

Ірина КРАШЕНІННІК,

завідувач кафедри інформатики і кібернетики
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософії, доцент,
м. Запоріжжя, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-6689-3209>
irina_kr@mdpu.org.ua

Артем КАЧУР,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна

<https://orcid.org/0009-0000-0910-7486>
artem.kachur015@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ

У статті розглядається професійна ідентичність — психологічне утворення, яке має важливе значення для забезпечення якості життя, психічного благополуччя, професійної самореалізації та соціальної успішності особистості. Мета даного матеріалу полягає у вивченні наукових поглядів на професійну ідентичність особистості та визначенні основних особливостей цього феномену, значущих для формування професійної ідентичності майбутніх ІТ-фахівців у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти. Для її реалізації застосовано добір наукових джерел, теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми професійної ідентичності, узагальнення, систематизація теоретичного матеріалу, формулювання висновків. У статті представлено результати аналізу наукових праць українських дослідників. Показано, що переважна увага приділяється становленню професійної ідентичності особистості у професіях типу «людина — людина», особливості її формування в межах професії «людина — техніка» досліджено недостатньо. Наведено низку визначень професійної ідентичності, погляди на її структуру, фактори впливу та показники сформованості. Науковці наголошують, що професійна ідентичність має особистісний і соціальний компоненти, формується під впливом багатьох факторів у процесі комунікативної, навчальної, професійно-практичної та рефлексивної діяльності. Проведений аналіз дозволив зробити деякі теоретичні припущення. Зокрема, професійну ідентичність майбутнього ІТ-фахівця можна розглядати як психологічне утворення, що поєднує когнітивні, мотиваційні, поведінкові та ціннісні характеристики особистості, забезпечує її професійне самовизначення та професійну самореалізацію у процесі навчання та подальшої професійної діяльності в галузі інформаційних технологій. Вона включає усвідомлення себе ІТ-фахівцем, здатним ефективно виконувати виробничі завдання, та членом професійної ІТ-спільноти. У структурі професійної ідентичності майбутнього ІТ-фахівця можна виділити такі компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний. Становлення професійної ідентичності ІТ-фахівця відбувається впродовж професійної підготовки за освітніми програмами відповідних спеціальностей, а подальший розвиток — у процесі професійної діяльності.

Ключові слова: особистість, ІТ-фахівець, професійна підготовка, професійне самовизначення, професіоналізм, заклад вищої освіти.

© Крашеніннік І., Качур А., 2024

Вступ. Одним із пріоритетів суспільного розвитку нині є досягнення високої якості життя окремої людини та людства загалом. Якість життя відображує зокрема самовідчуття особистості, її самоідентифікацію та стан її оточення в чотирьох підсистемах — громадському, трудовому, сімейному та особистому житті (Лібанова та ін., 2013). У межах нашого досліджен-

ня приділяємо увагу трудовому життю, якість якого безпосередньо пов'язана з професійним розвитком особистості та її професійною самореалізацією.

Як зауважує Т. О. Атрощенко (2021), основним чинником професійного розвитку людини та її психологічного стану є професійна ідентичність, що забезпечує відчуття стабільності навколиш-

нього світу й упевненості у своїх силах. Вона також є показником особистісної зрілості, психічного благополуччя та соціальної успішності людини (Шамлян, 2008, с. 137).

Дослідниця К. Шамлян у праці 2008 р. наголошувала на тому, що професійна ідентичність зазнає потужного впливу з боку суспільства через докорінні соціально-економічні зміни (Шамлян, 2008, с. 137). Зазначене залишається актуальним і нині.

Отже, сформованість професійної ідентичності є одним із факторів якості трудового життя, а також забезпечення стійкості людини в умовах сучасних викликів. Саме тому становлення професійної ідентичності фахівця у процесі навчання в закладах освіти та подальшої професійної діяльності, запобігання професійній маргіналізації є актуальним напрямом наукових розвідок.

Феномен професійної ідентичності особистості є предметом психологічних та педагогічних досліджень багатьох українських науковців. Теоретичні засади та окремі аспекти формування професійної ідентичності фахівців різних галузей у процесі їх професійної підготовки та подальшої діяльності висвітлено у численних публікаціях, зокрема: майбутніх фахівців фізичної терапії та ерготерапії (Ю. В. Копочинська), майбутніх психологів (О. П. Андрієвська-Семенюк, А. С. Борисюк, В. В. Павлюх, З. С. Савчук, Т. Ю. Ямчук), майбутніх педагогів (Т. О. Атрощенко, О. В. Кочкурова, А. М. Лукіяничук, І. М. Мельник, Т. О. Олєфіренко, Л. М. Попова, О. Я. Романишина, Г. В. Троян), фахівців системи захисту населення (Н. І. Кривоконь), майбутніх медичних працівників (Л. Є. Бегеза, Г. А. Пріб, А. Разумна, К. Ю. Ушакова), майбутніх працівників органів внутрішніх справ (Ю. В. Александров, Я. С. Андрушко) та ін. Зазначений феномен активно досліджують й закордонні науковці, зокрема: А. N. Akslen, A. Fitzgerald, M. A. Flores, A. Ibănescu, J. Moate, M. Ruohotie-Lyhty, H. Schaap, B. Skinner, C. Vasile, A. N. Washington S. M. Werner та ін.

Аналіз праць українських науковців показав, що переважна увага приділяється становленню професійної ідентичності суб'єкта праці у професіях типу «людина — людина». Особливості формування професійної ідентичності в межах професій «людина — техніка» представлено лише в дисертаційному дослідженні В. В. Кириченка (2014). Зокрема, для нас науковий інтерес становить професійна ідентичність фахівців з інформаційних технологій та її становлення під час навчання в закладах вищої освіти.

Актуальність зазначеного напряму пов'язана, по-перше, з тим, що ІТ-індустрія є одним із драйверів розвитку економіки України: її частка у ВВП України становить 4,9%, у країні працює 2150 активних верифікованих ІТ-компаній та 307 тис. Т-спеціалістів (Львівський ІТ-кластер,

2023). З огляду на це галузь потребує висококваліфікованих, активних, вмотивованих, мобільних працівників.

Водночас ІТ-галузь характеризується складністю й унікальністю професійних вимог, що висуваються до працівників будь-якого підрозділу, а також специфічними умовами праці. Потужний стресогенний вплив на працівників мають високе навантаження у сфері комунікації (взаємодія з користувачами, колегами, керівництвом), незадоволеність умовами праці, високий рівень проблемності виробничих завдань та відповідальність за їх вирішення тощо. Відповідно для запобігання та подолання наслідків впливу стресових факторів в особистості мають бути сформовані здатність до самоконтролю, вміння адаптуватися до роботи в різних умовах (політичних, економічних, соціальних), вміння регулювати негативні емоції (зокрема агресію), вміння обирати ефективні стратегії подолання стресу тощо (Церковна, 2024, с. 396).

Названі вище здатності є складовими професійної ідентичності особистості, отже існує необхідність їх формування та розвитку в процесі професійної підготовки майбутніх ІТ-фахівців.

Таким чином, аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що проблема формування професійної ідентичності майбутніх ІТ-фахівців наразі є недостатньо дослідженою українськими науковцями. Водночас вона є надзвичайно актуальною з огляду на роль ІТ-галузі в розвитку України.

Мета дослідження полягає у вивченні наукових поглядів на професійну ідентичність особистості та визначенні основних особливостей цього феномену, значущих для формування професійної ідентичності майбутніх ІТ-фахівців у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Методологія. Для реалізації поставленої мети застосовано такі методи дослідження: добір наукових джерел, теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми професійної ідентичності, узагальнення, систематизація теоретичного матеріалу, формулювання висновків.

Результати. Згідно із заявленою метою в цій частині статті представимо результати аналізу наукових публікацій, які становлять інтерес у контексті дослідження проблеми формування професійної ідентичності майбутніх ІТ-фахівців.

Як зазначає Н. М. Калинюк, професійну ідентичність можна розглядати «як цілеспрямовану і значущу для особистості діяльність, у процесі якої відбувається особистісна самодетермінація і засвоєння системи цінностей групи» (Калинюк, 2019, с. 36). Джерелами її формування є професійна освіта, особистісний потенціал, суб'єктивні очікування й можливості соціальних перспектив, суспільне визнання професіоналізму суб'єкта діяльності (Калинюк, 2019, с. 36).

Дослідниця О. В. Радзімовська визначає професійну ідентичність як «динамічне психологічне утворення, результат поступової професійної ідентифікації та самоідентифікації, основу якого складають професійний вибір, психологічна готовність до обраної професійної діяльності, усвідомлена приналежність до певної професії та професійної спільноти, професійна підготовка, підтверджена відповідним дипломом про отримання певної спеціальності і кваліфікації» (Радзімовська, 2017, с. 55). У структурі професійної ідентичності учня закладу професійно-технічної освіти вона виділяє *когнітивно-рефлексивний* (професійний «Я-образ», знання вимог до обраної професії, відповідність професії інтересам і прагненням учнів, відповідність особистісних якостей вимогам професії, рівень рефлексії), *мотиваційно-ціннісний* (професійна спрямованість та мотивація, цінності, ідеали, відповідність між особистісними та професійними цінностями, рівень самоповаги), *емоційно-вольовий* (індекс задоволеності обраною професією, прояв вольових якостей у процесі оволодіння професією, самооцінка), *проектно-поведінковий* (сформованість професійної мети, чіткість цілей на майбутнє, спрямованість на справу, наявність / відсутність прагнення до зміни професії, особистісна активність) та *діяльнісно-практичний* (академічна успішність з дисциплін професійного циклу, особистісне ставлення до діяльності) (Радзімовська, 2017, с. 56–57).

На основі узагальнення наукових праць дослідниця виділила ознаки формування професійної ідентичності, зокрема: відчуття власної компетентності, готовність до її підвищення; перехід від зовнішніх джерел підкріплення у професійній діяльності до внутрішніх джерел; встановлення відповідності роботи особистісним очікуванням; усвідомлення власних недоліків у професійному становленні, у вчинках; відчуття власної ефективності та особистісної впливовості; висока професійна самооцінка; переживання відчуття задоволення від професійної діяльності та себе як професіонала; відчуття можливості успіху та реалізації провідних мотивів у професійній діяльності; прийняття норм, цінностей, правил, моделей своєї професії тощо (Радзімовська, 2009, с. 397–398).

Дослідниця Т. О. Атрощенко визначає професійну ідентичність як «системне, динамічне, багаторівневе психологічне явище, безпосередньо пов'язане з професійним самовизначенням, професійною самосвідомістю та професійним розвитком» (Атрощенко, 2021, с. 16). Чинниками становлення професійної ідентичності вона вважає домагання, самооцінку, цінності та відповідальність.

До критеріїв успішного становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів вона відносить позитивну самооцінку, рівень домагань,

задоволення від виконання професійних завдань, позитивне ставлення до професійної діяльності, відповідальність за виконання норм, правил професійної діяльності та вимог до особистості професіонала, прийняття норм і цінностей, притаманних професійній спільноті, академічну успішність (Атрощенко, 2021, с. 17).

Професійну ідентичність лікаря досліджують Г. А. Пріб та Л. Є. Бегеза. Науковці розглядають її як «індивідуально-психологічний феномен, який характеризується узгодженням когнітивних, особистісно-цінних і професійних парадигм особистісного «Я-образу лікаря», професійним самоздійсненням та ототожненням-диференціацією із професійною спільнотою» (Пріб, Бегеза, 2020, с. 98). Вони вважають, що професійна ідентичність лікаря складається з *когнітивно-емоційно-оцінного* (задоволеність професійною діяльністю, професійна самооцінка, самоактуалізація у життєдіяльності) та *когнітивно-поведінково-соціального* (життєвий і професійний досвід, ставлення та належність до професійної спільноти, статус / роль у соціумі та професійній групі / спільноті) компонентів (Пріб, Бегеза, 2020, с. 99).

Вони вказують, що на професійну ідентичність лікаря впливають об'єктивні (соціально-економічні, соціально-культурні та нормативні детермінанти), суб'єкт-об'єктивні (умови професійної діяльності, соціальна значущість і цінність професії тощо), суб'єкт-суб'єктивні (мотиваційна готовність до реалізації у професії, соціально-психологічна адаптація до професійної діяльності та професійної спільноти тощо) фактори (Пріб, Бегеза, 2020, с. 98).

Дослідниця А. Разумна зауважує, що у психологічній структурі професійної ідентичності виділяють три складові: *когнітивну, афективну та поведінкову* (табл. 1).

Також вона називає чинники формування професійної ідентичності: 1) комунікативна діяльність (ідентифікація людини з людиною); 2) навчальна діяльність (ідентифікація вимог професії з уявленням про актуальні властивості, установки, можливості людини); 3) професійно-практична діяльність (практична перевірка здатності людини до виконання професійних дій); 4) рефлексивна діяльність (визначення ступеня реалізації очікувань і меж можливості, аналіз успіхів та недоліків, коригування шляхів самовдосконалення та структури ідентифікаційних Я-ознак, усвідомлення професійного Я-образу) (Разумна, 2018, с. 31).

Дослідник О. І. Остапйовський робить висновки, що професійна ідентичність представляє собою функціональне та екзистенціональне об'єднання людини і професії, проявом якого є розуміння свого фаху, прийняття себе в ньому, вміння якісно виконувати свої професійні обов'язки (Остапйовський, 2020, с. 15).

СКЛАДОВІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Складова	Процесуальний аспект	Результативний аспект
Когнітивна	Самопізнання і саморозуміння	Образи професії, фахівця і себе як професіонала
Афективна	Самооцінювання і самоставлення	Мотиваційно-ціннісна сфера та емоційно-ціннісне ставлення до професії і себе як її представника
Поведінкова	Самопрезентації й саморегуляції	Включеність у професійне співтовариство та сформованість професійної інтернальності

Джерело: (Разумна, 2018, с. 30).

Авторське визначення професійної ідентичності майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії подає в дисертаційному дослідженні Ю. В. Копочинська. Вона трактує цей феномен як «результат професійного самовизначення та ототожнення себе в майбутній професії фізичного терапевта, який забезпечує орієнтацію та взаємодію у професійному співтоваристві фізичних терапевтів, узгодженість реального та ідеального професійного образу «Я — фізичний терапевт», професійний розвиток, професійну самосвідомість та професійне самопізнання, що дозволять реалізувати творчий потенціал у професійній діяльності» (Копочинська, 2020, с. 72).

У структурі професійної ідентичності майбутніх фахівців з фізичної терапії та ерготерапії дослідниця виділяє *мотиваційний* (наявність мотивів щодо отримання вищої освіти за відповідною спеціальністю; позитивна мотивація до здійснення професійної діяльності; прагнення до самореалізації та самовдосконалення тощо), *пізнавальний* (наявність необхідного обсягу професійних знань та сформованість відповідних умінь), *операційно-технологічний* (наявність вмінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності), *особистісний* (наявність здатностей встановлювати ефективну комунікацію у професійній діяльності) та *поведінковий* (здатність керувати власними емоціями та поведінкою, а також регулювати емоції та поведінку інших людей) компоненти (Копочинська, 2020).

На поєднанні у складі професійної ідентичності фахівця когнітивного, мотиваційного, поведінкового та ціннісного аспектів наголошує й дослідниця Я. С. Андрушко, надаючи таке визначення: «Професійна ідентичність — це інтегративне поняття, що поєднує у собі взаємозв'язок когнітивних, мотиваційних, поведінкових, ціннісних характеристик особистості, які дозволяють професійно зорієнтуватися людині, реалізуватися у професії, спрогнозувати перспективу розвитку людини у ролі «професіонала»» (Андрушко, 2016, с. 24).

Дослідниця виділяє такі компоненти професійної ідентичності майбутнього правоохоронця:

цілемотиваційні (світогляд, переконання, конкретні цілі діяльності, мотиви вчинків та службові інтереси, особисті плани та прагнення тощо); *психологічні* (ціннісні орієнтації, сумлінність, відповідальність, почуття обов'язку, гуманність, справедливість, тактовність, вимогливість до себе, самокритичність тощо); *особистісно-характерологічні* (спеціальні здібності та професійна підготовка працівника); *професійно-психологічні* (працездатність, врівноваженість, стійкість до фізичних та психічних навантажень, емоційність тощо) (Андрушко, 2016, с. 35–36).

Дослідниця О. Я. Романишина надає таке визначення: «Професійна ідентичність — це сукупність емоційно-поведінкових та когнітивних проявів особистості в процесі професійного розвитку та уявлень про власні професійні можливості, здібності, співвідношення вимог навколишнього середовища з реальною наявною можливістю відповідати цим вимогам» (Романишина, 2016, с. 137). У складі професійної ідентичності майбутнього вчителя вона виділяє такі компоненти: *когнітивний* (об'єм професійно значущих знань та умінь, глибина оволодіння знаннями, можливість їх застосування для досягнення цілей професійної діяльності); *мотиваційний* (позитивне ставлення до навчання, стійкий інтерес до освітнього процесу, потреба використовувати набуті знання, уміння й навички в майбутній професійній діяльності); *емоційно-ціннісний* (здатність до емоційної регуляції всіх сфер професійної діяльності майбутніх учителів); *емпатійний* (відображення емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини); *комунікативний* (володіння способами встановлення, підтримання та припинення комунікативних контактів); *діяльнісно-операційний* (вміння здійснювати дії, які формують професійну ідентичність, здатність виконувати складні спеціалізовані завдання й тести, уміння приймати рішення в нестандартних педагогічних ситуаціях, працювати в команді тощо) (Романишина, 2016).

Найбільш значущі аспекти професійної ідентичності особистості, відображені в наведених вище визначеннях, представлено в *табл. 2*.

СКЛАДОВІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ»

Складові	(Калинюк, 2019)	(Радзімовська, 2017)	(Агрошенко, 2021)	(Пріб, Бегеза, 2020)	(Остапівський, 2020)	(Копочинська, 2020)	(Андрушко, 2016)
Міжінтегральне (інтегративне) поняття	+						+
Системне, динамічне, багаторівневе психологічне явище (утворення)		+	+				
Індивідуально-психологічний феномен				+			
Особистісний «Я-образ»				+			
Цілеспрямована діяльність особистості	+						
Особистісна самодетермінація	+						
Засвоєння системи цінностей професійної спільноти (групи)	+						
Усвідомлення приналежності до певної професії та професійної спільноти, ототожнення з професійною спільнотою		+		+	+	+	
Професійна ідентифікація та самоідентифікація		+				+	
Професійний вибір		+					
Професійне самовизначення			+			+	
Професійне самоздійснення (реалізація)				+			+
Професійна самосвідомість			+			+	
Професійний розвиток			+			+	+
Готовність до обраної професійної діяльності		+					
Отримання певної спеціальності й кваліфікації		+					
Функціональне та екзистенціональне об'єднання людини й професії					+		
Узгодженість реального та ідеального професійного образу						+	

Для нашого дослідження становить інтерес чотириконтентна модель ідентичності у сфері комп'ютерних та комп'ютерних наук (Taheri et al, 2019). Науковці доводять, що вона включає чотири ключові складові: *компетентність / продуктивність* (чим кращі навички та знання з комп'ютерних наук має особа, тим зазвичай більше асоціює себе з цією сферою), *визнання* (включає самовизнання, самооцінку та визнання іншими в цій галузі), *інтерес* (це може бути особистий інтерес до комп'ютерних наук, самовизначення, задоволення від вивчення, позитивні очікування від отримання освіти та побудови кар'єри в ІТ тощо), *відчуття приналежності* (відчуття відповідності цій сфері діяльності, сприйняття своєї узгодженості з майбутніми кар'єрними ролями в ІТ та їхніми ширшими суспільними ролями) (Santhosh et al, 2024). Розширена версія цієї моделі включає також соціальний контекст (соціальна підтримка,

освітні політики, фактори освітнього середовища, гендерні упередження, етнокультурна основа тощо) (Santhosh et al, 2024, p. 10).

У праці (Große-bölting et al., 2023) на основі аналізу наукових джерел виділено такі основні атрибути професійної ідентичності особистості у сфері комп'ютерних наук: *компетентність / продуктивність* (фундаментальні та професійно орієнтовані знання, технічні та інтерперсональні навички, впевненість у власній професійній компетентності та успішності), *визнання* (визнання особи як професіонала, члена групи, відчуття приналежності до галузі), *цінності / відповідальність* (прийняття професійної ролі, професійні обов'язки, моральна мужність тощо), *інтерес / мотивація* (кар'єрні цілі, професійні інтереси, емоції тощо).

Обговорення. Результати аналізу праць, в яких розглядаються різні аспекти поняття «про-

фесійна ідентичність», представлено в багатьох наукових публікаціях.

Дослідниця Н. М. Гаврилюк (2020) розглядає генезис поняття «професійна ідентичність», а також чинники впливу на становлення професіоналізму фахівця на основі аналізу низки наукових праць. Узагальнюючи, вона робить висновок, що науковці визначають професійну ідентичність особистості через усвідомлення себе як фахівця, а також через оцінку професійного оточення, в якому людина здійснює, аналізує та прогнозує професійну діяльність (Гаврилюк, 2020, с. 18).

У праці Н. М. Калинюк (2019) представлено результати дослідження професійної ідентичності як міждисциплінарної наукової проблеми. На основі аналізу поглядів науковців вона робить висновок, що у складі професійної ідентичності виділяють взаємозалежні компоненти — особистісний та соціальний. Така її структура забезпечує орієнтацію у світі професій та реалізацію особистісного потенціалу у професійній діяльності, а також сприяє прогнозуванню можливих наслідків професійного вибору (Калинюк, 2019, с. 33). Зазначене узгоджується з висновками Н. М. Гаврилюк.

Наукові підходи до вивчення професійної ідентичності, визначення цього поняття, наукові погляди на компоненти, функції, форми, елементи й критерії її сформованості представлено у праці О. В. Радзімовської (Радзімовська, 2009). Дослідниця Т. О. Атрощенко (2021) зосереджує увагу на наукових поглядах на детермінанти формування професійної ідентичності (домагання, самооцінка, цінності, відповідальність), а також інші фактори впливу та напрями формування професійної ідентичності майбутніх педагогів.

Ірунтовний аналіз наукових праць з проблем професійної ідентичності виконала К. Шамлян (2008). Вона показала, що у процесі дослідження цього феномену варто спиратися на епігенетичну концепцію розвитку особистості Е. Еріксона, статусну модель ідентичності Дж. Марсія, концепції соціальної ідентичності Х. Теджфела і Дж. Тернера тощо. Ми поділяємо думку дослідниці про те, що велике значення для розуміння професійної ідентичності має ціннісно-смісловий аспект, вона великою мірою залежить від соціально-економічних процесів, але також і від бажання і зусиль самої людини, вона є актуальною, коли професійна реалізація стає життєвою цінністю особистості (Шамлян, 2008, с. 141–142).

Дослідниця А. Fitzgerald (2020) на основі аналізу наукових праць виділила такі підходи до трактування професійної ідентичності: 1) на основі змісту професійної поведінки та діяльності (чим сильніша ідентифікація з поведінкою та діяльністю, тим більша професійна ідентичність, а в багатьох випадках тим сильніша задоволеність роботою); 2) на основі професійних знань та навичок;

3) на основі професійних цінностей, переконань та етики; 4) на основі врахування соціального контексту; 5) на основі приналежності до певної соціальної групи.

У праці Г. В. Троян схарактеризовано два наукові погляди на процес формування професійної ідентичності: 1) формування професійної ідентичності особистості можливе лише під час практичної діяльності; 2) формування професійної ідентичності відбувається під час навчання в закладах вищої освіти (Троян, 2018, с. 410).

Ми поділяємо другу думку та вважаємо, що у процесі професійної підготовки слід приділяти увагу формуванню та розвитку цього особистісного утворення. Відповідно слід враховувати, що становлення професійної ідентичності у здобувачів вищої освіти впродовж навчання за освітнім рівнем бакалавра відбувається поетапно. Ми погоджуємось із періодизацією, наведеною у праці Ю. Копочинської (Копочинська, 2020, с. 239):

1) адаптаційний етап (I курс — початок II курсу): визначення рівня професійно орієнтованих знань, умінь та навичок; ототожнення себе з професійним образом за обраною спеціальністю; розвиток потреби у професійному самовдосконаленні; проектування власної освітньої траєкторії;

2) стабілізаційний (II — III курси): формування інтегральної компетентності та фахових компетентностей; успішне вирішення ситуаційних завдань за обраною спеціальністю; усвідомлення ролі фахівця у складі виробничого колективу;

3) деталізуючий (IV курс): моделювання майбутньої професійної діяльності; надання пріоритету практичній складовій, працевлаштуванню та побудові кар'єри.

Інший підхід до виділення етапів становлення професійної ідентичності здобувачів вищої освіти застосовує О. Я. Романишина (Романишина, 2016, с. 138), а саме:

1) первинний вибір: перше знайомство з професійною спільнотою; формування ціннісного ставлення до обраної професії;

2) підтвердження або ні первинного вибору: формування впевненості у своєму професійному виборі або розчарування в ньому;

3) реалізація первинного вибору в діяльності: ототожнення здобувачем себе зі своєю професійною діяльністю, входження у професійну спільноту, усвідомлення своєї професійної самостійності та ефективності.

Спіраючись на проаналізовані праці, можемо зробити теоретичні припущення, важливі для подальшого дослідження проблеми формування професійної ідентичності майбутніх IT-фахівців за індивідуальними освітніми траєкторіями в закладах вищої освіти.

1. Професійну ідентичність майбутнього IT-фахівця можна розглядати як психологічне утворення, що поєднує когнітивні, мотиваційні,

поведінкові та ціннісні характеристики особистості, забезпечує її професійне самовизначення та професійну самореалізацію у процесі навчання та подальшої професійної діяльності в галузі інформаційних технологій. Вона включає усвідомлення себе IT-фахівцем, здатним ефективно виконувати виробничі завдання, та членом професійної IT-спільноти. Враховуючи різноманіття спеціальностей, доцільно приділити увагу вивченню вимог до різних професійних груп для уточнення когнітивних та поведінкових характеристик.

2. Відповідно у структурі професійної ідентичності майбутнього IT-фахівця вважаємо доцільним виділити такі компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, діяльнісний, рефлексивний. Для ефективного формування цих компонентів необхідно залучати здобувачів вищої освіти до комунікативної, навчальної, професійно-практичної та рефлексивної діяльності.

3. Становлення професійної ідентичності IT-фахівця відбувається впродовж професійної підготовки за освітніми програмами відповідних спеціальностей в закладах фахової передвищої або вищої освіти. Подальший її розвиток відбувається у процесі професійної діяльності в галузі інформаційних технологій. Зауважимо, що на обох етапах через вплив різних факторів може відбуватися як закріплення, так і деструкція професійної ідентичності.

Для цілей подальшого педагогічного дослідження, дотримуючись періодизації Ю. Копчинської (2020), виділяємо такі етапи формування професійної ідентичності в майбутніх IT-фахівців у процесі їх навчання за освітніми програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти:

1) адаптаційний (перший рік навчання): визначення наявності професійно орієнтованих знань, умінь та навичок, ототожнення себе з професійним образом IT-фахівця за обраною спеціальністю, формування потреби у професійному становленні та самовдосконаленні, проектування індивідуальної освітньої траєкторії;

2) стабілізаційний (другий — третій роки навчання): формування та розвиток когнітивної, мотиваційно-ціннісної, емоційно-вольової, діяльнісної, рефлексивної сфер особистості з урахуванням вимог IT-спеціальностей, формування компетентностей, визначених стандартами вищої освіти, формування здатностей, визначених програмами освітніх компонентів, формування здатностей до успішного вирішення ситуаційних завдань в IT-галузі, усвідомлення ролі IT-фахівця у складі виробничого колективу;

3) деталізуючий (четвертий рік навчання): моделювання майбутньої професійної діяльності в галузі інформаційних технологій, надання пріоритету практичній складовій, працевлаштуванню та побудові кар'єри, поглиблення спеціалізації.

Висновки. У процесі дослідження було поставлено проблему формування професійної ідентичності майбутніх IT-фахівців на етапі професійної підготовки в закладах вищої освіти. Встановлено, що професійна ідентичність фахівця представляє собою динамічне багаторівневе психологічне утворення, яке має важливе значення для забезпечення якості життя, психічного благополуччя та професійної самореалізації особистості. Професійна ідентичність включає особистісний та соціальний компоненти й формується під впливом багатьох чинників у процесі профорієнтації, професійної підготовки в закладах освіти та подальшої професійної діяльності. Проблеми формування професійної ідентичності майбутніх IT-фахівців недостатньо досліджені українськими науковцями. На основі аналізу наукових праць схарактеризовано основні особливості професійної ідентичності як феномену, а також сформульовано теоретичні припущення, важливі для подальшого дослідження.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження спрямовано на теоретичне обґрунтування та розробку педагогічних умов формування професійної ідентичності майбутніх IT-фахівців у процесі навчання за індивідуальними освітніми траєкторіями в закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко Я. С. Психологічні захисти в структурі професійної ідентичності майбутнього працівника органів внутрішніх справ: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 276 с.
2. Атрощенко Т. О. Наукові проєкції феномену професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. № 1(48). С. 15–18. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.15-18>
3. Гаврилюк Н. М. Генезис психолого-педагогічного поняття «професійна ідентичність». *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2020. № 1 (19). С. 18–26. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-1-19-2>
4. Калинюк Н. М. Професійна ідентичність як наукова проблема. *Педагогічні науки*. 2019. № 89. С. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-89-6>
5. Кириченко В. В. Становлення особистісної ідентичності у процесі професійної адаптації : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2014. 255 с.

6. Копочинська Ю. Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії в закладах вищої освіти: теорія та методика : монографія. Київ: ФОП Халіков Р. Х., 2020. 416 с.
7. Лібанова Е. М., Гладун О. М., Лісогор Л. С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь. Київ, 2013. 48 с.
8. Львівський ІТ-кластер. IT Research Ukraine 2023: Адаптивність та стійкість під час війни. 2023. URL: <https://itcluster.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/12/it-research-ukraine-2023-public-ua.pdf>
9. Остапйовський О. І. Професійна ідентичність у становленні особистості. *Педагогічний пошук*. 2020. № 3. С. 14–16.
10. Пріб Г. А., Бебеза Л. Є. Теоретичне підґрунтя моделі професійної ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 1(17). С. 95–100. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-1-10>
11. Радзімовська О. В. Професійна ідентичність особистості та її формування в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2009. № 5. С. 390–400.
12. Радзімовська О. В. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ. 2017. 205 с.
13. Разумна А. Управління формуванням нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2018. № 1. С. 26-37. DOI: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2018.1.03>
14. Романишина О. Я. Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2016. 489 с.
15. Троян Г. В. Поняття професійної ідентичності майбутнього вчителя у вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних розвідках. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. № 51. С. 407–411.
16. Церковна О. М. Роль психологічних чинників у виникненні емоційного вигорання працівників ІТ-сфери / Ментальне здоров'я особистості та організації : колективна монографія. Академія праці, соціальних відносин і туризму / за заг. ред. : Г. А. Пріба, Л. Є. Бебези. Київ : ТОВ «Типографія АМГ», 2024. С. 392–397.
17. Шамлян К. Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 137–142.
18. Fitzgerald A. Professional Identity: A concept analysis. *Nursing Forum*. 2020. P. 1–26. <https://doi.org/10.1111/nuf.12450>
19. Große-börling G., Gerstenberger D., Gildehaus L., Mühlhng A., Schulte C. Identity in Higher Computer Education Research: A Systematic Literature Review. *ACM Transactions on Computing Education*. 2023. Vol. 23, No. 3. Art. No. 35. <https://doi.org/10.1145/3606707>
20. Santhosh M. E., Siby N., Sellami A., Bhadra J., Ahmad Z. Enriching Computing Identity Frameworks: Integrating current constructs and unveiling new dimensions for today's tech-savvy world — a systematic review. *Frontiers in Education*. 2024. Vol. 9. <https://doi.org/10.3389/educ.2024.1366906>
21. Taheri M., Ross M. S., Hazari Z., Weiss M. A., Georgiopoulos M., Christensen K., Solis T., Chari D., & Taheri Z. (2019, June). *Exploring Computing Identity and Persistence Across Multiple Groups Using Structural Equation Modeling*. Paper presented at 2019 ASEE Annual Conference & Exposition, Tampa, Florida. <https://par.nsf.gov/servlets/purl/10119473>

REFERENCES

- Andrushko, Ya. S. (2016). *Psychological protections in the structure of the professional identity of the future employee of internal affairs bodies*: monograph. Lviv, LvDUVS.
- Atroshchenko, T. O. (2021). Scientific Projections of the Phenomenon of Professional Identity of Future Educators. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*, 1(48), 15–18 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.15-18>
- Havryliuk, N. M. (2020). Henezys psykholoho-pedahohichnoho poniattia «profesiina identychnist» [Genesis of the Psychological-Pedagogical Concept "professional identity"]. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*, 1(19), 18–26 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2020-1-19-2>
- Kalyniuk, N. M. (2019). Professional Identity as a Scientific Problem. *Pedagogical Sciences*, (89), 33–38 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-89-6>
- Kyrychenko, V. V. (2014). Stanovlennia osobystisnoi identychnosti u protsesi profesiynoi adaptatsii [Formation of Personal Identity in the Process of Professional Adaptation]. (PhD thesis). G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

Kopochynska, Yu. (2020). *Formation of Professional Identity of Future Specialists in Physical Therapy, Occupational Therapy in Institutions of Higher Education: Theory and Methodology*. Monograph, Kyiv, FOP Khalikov R. Kh. [in Ukrainian].

Libanova, E. M., Hladun, O. M., Lisogor, L. S. et al (2013). *Vymiryuvannia yakosti zhyttia v Ukraini* [Measuring the Quality of Life in Ukraine]. Analytical report, Kyiv, 48 p. [in Ukrainian].

Lviv IT Cluster. (2023). *IT Research Ukraine 2023: Adaptability and resilience amidst war*. [in Ukrainian]. <https://itcluster.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/12/it-research-ukraine-2023-public-ua.pdf>

Ostapiovskiy, O. I. (2020). *Profesiina identychnist osobystosti: zmist ta pidkhody vyvchennia* [Professional Identity in the Formation of Personality]. *Pedahohichnyi poshuk*, (3), 14–16 [in Ukrainian].

Prib, H. A., & Beheza, L. E. (2020). Theoretical Background of the Personality Professional Identity Model. *Problems of Modern Psychology*, 1(17), 95–100 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-1-10>

Radzimovska, O. V. (2009). *Profesiina identychnist osobystosti ta yii formuvannia v yunatskomu vitsi* [Professional Identity of the Individual and Its Formation in Youth]. *Problemy suchasnoi psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Kamianets–Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuks APN Ukrainy*, (5), 390–400 [in Ukrainian].

Radzimovska, O. V. (2017). *Psykholohichni chynnyky rozvytku profesiinoi identychnosti uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv* [Psychological Factors in the Development of the Professional Identity of students of Vocational and Technical Education Institutions]. (PhD thesis), Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

Razumna, A. (2018). Management of Forming Normative Professional Identity of Future Medicines. *Theory and Practice of Social Systems Management*, (1), 26–37 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2018.1.03>

Romanyshyna, O. Ya. (2016). *Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia profesiinoi identychnosti maibutnikh uchyteliv za dopomohoiu informatsiynykh tekhnolohii* [Theoretical and methodological foundations of the formation of the professional identity of future teachers by means of information technologies]. (Doctor of Pedagogical Sciences thesis), Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil [in Ukrainian].

Troyan, H. V. (2018). The Concept of Professional Identity of the Future Teacher in domestic and Foreign Countries Physiology and Pedagogical Disclosures. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, (51), 407–411 [in Ukrainian].

Tserkovna, O. M. (2024). The role of Psychological Factors in the Occurrence of Emotional Burnout of IT Workers. In H. A. Prib & L. Ye. Beheza (Eds.), *Mental Health of the Individual and the Organization*, collective monograph (pp. 392–397), Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Kyiv [in Ukrainian].

Shamlan, K. (2008). *Profesiina identychnist osobystosti Professional Identity of the Individual*. *Sotsiohumanitarni problemy liudyny*, (3), 137–142 [in Ukrainian].

Fitzgerald, A. (2020). Professional Identity: A concept analysis. *Nursing Forum*, 1–26 [in English]. <https://doi.org/10.1111/nuf.12450>

Große-bölting, G., Gerstenberger, D., Gildehaus, L., Mühling, A., & Schulte, C. (2023). Identity in Higher Computer Education Research: A Systematic Literature Review. *ACM Transactions on Computing Education*, 23(3), 35 [in English]. <https://doi.org/10.1145/3606707>

Santhosh, M. E., Siby, N., Sellami, A., Bhadra, J., & Ahmad, Z. (2024). Enriching computing identity frameworks: integrating current constructs and unveiling new dimensions for today's tech-savvy world — a systematic review. *Frontiers in Education*, 9 [in English]. <https://doi.org/10.3389/educ.2024.1366906>

Taheri, M., Ross, M. S., Hazari, Z., Weiss, M. A., Georgiopoulos, M., Christensen, K., Solis, T., Chari, D., & Taheri, Z. (2019, June). *Exploring Computing Identity and Persistence Across Multiple Groups Using Structural Equation Modeling*. Paper presented at 2019 ASEE Annual Conference & Exposition, Tampa, Florida [in English]. <https://par.nsf.gov/servlets/purl/10119473>

Iryna KRASHENINNIK,

PhD, Associate Professor,

*Head of the Department of Information Technology and Cybernetics,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine*

<https://orcid.org/0000-0001-6689-3209>

irina_kr@mdp.u.org.ua

Artem KACHUR

*Postgraduate student 015 Vocational education speciality,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine*

<https://orcid.org/0009-0000-0910-7486>

artem.kachur015@gmail.com

THE CURRENT STATE OF STUDIES IN THE PROBLEM OF FORMING THE PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE IT SPECIALISTS

The article examines professional identity – a psychological formation that is important for ensuring the quality of life, mental well-being, professional self-realization and social success of an individual. The purpose of this material is to study scientific views on the professional identity of an individual and to determine the main features of this phenomenon, which are significant for the formation of the professional identity of future IT specialists in the process of professional training in institutions of higher education. For its implementation, the selection of scientific sources, theoretical analysis of scientific approaches to the problem of professional identity, generalization, systematization of theoretical material, formulation of conclusions are used. The article presents the results of the analysis of scientific works of Ukrainian researchers. It is shown that the main attention is paid to the formation of the professional identity of the individual in the professions of the “human-human” type, the peculiarities of its formation within the boundaries of the “human-technical” professions have not been sufficiently studied. A number of definitions of professional identity, views on its structure, influencing factors and indicators of formation are given. Scientists emphasize that professional identity has personal and social components, is formed under the influence of many factors in the process of communicative, educational, professional-practical and reflective activities. The conducted analysis made it possible to make some theoretical assumptions. In particular, the professional identity of a future IT specialist can be considered as a psychological formation that combines cognitive, motivational, behavioral and value characteristics of an individual, ensures his professional self-determination and professional self-realization in the process of training and further professional activities in the field of information technologies. It includes self-awareness as an IT specialist capable of effectively performing production tasks and as a member of a professional IT community. In the structure of the professional identity of the future IT specialist, the following components can be distinguished: cognitive, motivational-value, emotional-volitional, action-oriented, reflective. The formation of the professional identity of an IT specialist takes place in the course of professional training in educational programs of relevant specialties, and further development in the process of professional activity.

Keywords: *personality, IT specialist, professional training, professional self-determination, professionalism, higher education institution.*

Стаття надійшла до редакції: 30.09.2024

Прийнято до друку: 26.12.2024